

Dit is het verhaal van Michael Jansen, de zielenherder van het dorp Vierlingsbeek.

Op 11 oktober 1944 verdween hij spoorloos. Pas nu is zijn stoffelijk overschot met drie kogels

in de rug aangetroffen in een voormalig schuttersputje.

Panorama reconstrueert dit trieste dorpsgebeuren.

MIENNEER PASTOOR IS EINDELIJK GEVONDEN

TEKST: PETER GERRITSE - FOTO'S: THEO VAN HOUTS E.A.

Op het dijkje langs de traag stromende rivier bij Maashees fietste een man, die telkens naar links keek en dan even naar rechts. Hij stapte af en tuurde geruime tijd peinzend langs het kleffe plattelandspaadje en trok toen zijn jas recht. Hij stond ongeveer ter hoogte van de plaats waar destijds het beurtschip van die Duitse vrouw in de Maas had gelegen, voordat het door een omlaag scheurende Engelse jager in de grond was geschoten. „Ik moet er ook naar toe, eigenlijk,” zei de man. „Kom maar mee. Ik weet ongeveer waar ze hem gevonden hebben. Als jullie ernaar zoeken, zal ik het jullie wel wijzen.” Hijzelf had de pastoor niet gekend, deelde hij mee.

De macabere, maar tegelijk verlossende vondst die Jan Cremers, een 47-jarige fabrieksarbeider uit Maashees, op maandag 23 oktober deed, heeft zich als een onderwetse loopmare over het Land van Cuyk en de Peel verspreid. In die strek wonen er nog honderden die Michael Adrianus Jansen persoonlijk hebben gekend; die zich nog precies voor de geest kunnen halen hoe hij eruit zag, hoe hij liep, hoe hij tegen de mensen praatte. Hij had ook steevast een stemfluitje bij zich, wat verband hield met zijn grote passie voor de Latijnse kerkzang en de gewijde muziek in het algemeen. Degenen, die hem nooit hebben vergeten, beschrijven hem dan ook als het prototype van de klassieke Brabantse dorpspastoor, zo weggestapt uit een vertelling van A. M. de Jong, Antoon Coolen of Felix Timmermans. Klassiek in bijna alle opzichten. Gedurende de zenuwlopende periode dat de *Slag bij Overloon* woedde en de hele strek maandenlang in de frontlijn lag te branden, mediteerde hij veel en bleef de pastoor zich gedragen zoals hij zich altijd had gedragen, onopvallend, enigszins gekwetst manoeuvrerend tussen de geweldige machten waardoor hij zich belaagd voelde.

Hij was doodsbang voor de Duitsers, zeggen zijn vroegere parochianen. En behalve met dat stemfluitje konden ze hem ook uittekenen met de ronde priesterhoed op en de ouderwet-

se toga dragend met de vele knoopjes. In de wijde zakken van zijn toga droeg hij met zich mee: een briletui, een vestzakhorloge, een minuscuul Mariabeeldje, een barnstenen sigarepijpje, enkele medailles, pauselijke munten, een geldbeurs en een hostiedoosje van zilver.

Niet veranderd

De plek waar pastoor Jansen uiteindelijk door een toeval werd gevonden, is sedertdien niet veel veranderd en bevindt zich niet ver buiten de bebouwde kom van Maashees, een tot de gemeente Vierlingsbeek behorend dorp van enkele honderden inwoners. Ook op en rondom het wegje zelf is weinig veranderd. Het is nog altijd een smal verhard pad, waarlangs - uitbundig gedijend - elzeshakhout groeit en haagbeukheggen staan. „Die stonden er toen ook al,” zegt Jan Cremers.

En dat smalle pad loopt dan naar het verderop gelegen Geysteren. „Die heggen waren in de oorlog niet zo weelderig. Vroeger knipten ze alles precies recht. Dat is er vandaag de dag niet meer bij,” zegt Jan Cremers gemelijk. Van de grote belangstelling voor zijn lugubere vondst is hij nauwelijks onder de indruk gekomen. „Het enige dat hier is veranderd, dat zijn die caravans en de zomerhuisjes.”

Al deze optrekjes hebben een fraai uitzicht op de rivier. Keurige onderkomens zijn het met eendere stukjes grond ervoor. De gazonnetjes zijn zonder uitzondering alle perfect gemaaid dan wel gerold alsof het wereldkampioenschap Anker-kader 47/2 er op moest worden gespeeld. De meeste bewoners van Maashees, Holthees en Vierlingsbeek willen niet graag aan die barre oorlogstijd worden herinnerd. De oorlog is een verdringing geworden. Alleen wie systematisch doorvraagt, de details onderzoekt en de feiten combineert, heeft nog een kans om een enigszins juist beeld op te roepen van de najaarsdagen van 1944, direct na de voor de geallieerden mislukte *Slag bij Arnhem* en enkele weken vóór Hitlers laatste offensief, de slag in de Ardennen.

Die situatie is in september 1944 als volgt.

„Als ik dat gat niet een stukje had moeten opschuiven, was ie nu nog niet gevonden.”

Langs het opgemelde weggetje, dat naar Geysteren loopt, wemelt het van de Duitse stellingen. Elk dorp in het Land van Cuyk en in de Peel, waar het front bevroren lijkt, heeft ook zijn eigen Ortskommandant. Soms is dat een oudere officier van de gewone Wehrmacht, maar dat is lang niet altijd het geval. Heel wat dorpen zijn er, die moeten sidderen en buigen onder de kortstondige, maar hevige willekeur van fanatieke SS'ers, heel vaak zeer jeugdige maniakken, die, het bloedteken van de Schutz-Staffel onder de oksel gebrand, zich voornamelijk bezig houden met het uitvoeren van twee hoofdtaken: de burgerbevolking vrees inboezemen en het terugtrekken van de eigen Duitse troepen te voorkomen of te beperken. Er zijn Duitse soldaten die door Duitse kogels sterven, en burgers die brutaal zijn of zo maar in de weg lopen, worden opgepakt of neergeknald. Van sommigen verneemt men nimmer meer iets. Anderen zijn er die alsnog worden abtransportiert naar een concentratiekamp, terwijl de geallieerden vier kilometer verwijderd zijn.

Standrecht

Het Duitse standrecht beleeft zijn glorieperiodes. Priesters, dominees, zusters, artsen kennen een oorlogsgezegde dat zeer veel waarheid bevat: hol nooit verder weg dan je moet. Hoe dicht bij het front, hoe veiliger. Het klinkt paradoxaal. Maar achter het front opereren en functioneren SS, Sicherheitsdienst, Gestapo, Feldgendarmen. Onder het bereik van de geallieerde kogels vind je alleen gewone Duitse soldaten en officieren, die maar één zorg kennen, er heelhuids uit te komen.

Op dat plekje aan de Maas heeft pastoor Michael Adrianus Jansen (toen hij stierf 64 jaar oud) achtentwintig jaar lang gelegen, met zijn hoofd naar beneden, zijn voeten keurig in het gelid, in zijn rug drie kogels. Achtentwintig jaar heeft hij daar liggen wachten op de spade die het mysterie-Jansen, althans gedeeltelijk, in het daglicht zou brengen, op de bodem van een voormalig schuttersputje. Tervijl er fietsers langs reden, er oud-parochianen wandelden en er ook enkele malen dicht bij de werkelijke plek werd gegraven en gezocht op aanwezigheid van een Tilburgse paragnost en later op aandraden van een wichefroedeloper.

Vier dagen na de vondst zegt Jan Cremers tegen mij: „Ik stootte met mijn schep op een van de bovenarmen van de pastoor. Eerst dacht ik dat het een koeskolet was. Er is hier aan het einde van de oorlog namelijk ook een heleboel dood vee begraven. Maar toen vond ik die schoenen, en dat hostiedoosje. Dat is pastoor Jansen, dacht ik meteen. Eindelijk is ie er dan en ik heb hem gevonden. Puur toeval is het. Er komt op die plek een caravan te staan, die ik met het oog op eventueel hoog water in de komende winter op palen moest zetten. Toen ik het aarden bed had uitgezet en gedeeltelijk had uitgraven, zei de eigenaar: Jan, laten we toch maar een klein stukje naar de heg opschuiven. Nou, anders was ie nu nog niet gevonden.”

Direct na de ontdekking belde Cremers de huidige pastoor van Maashees op. De volgende ochtend kwamen er drie experts van de Gravedienst van het ministerie van defensie; de 56-jarige Intendance-kapitein L. J. Timmermans, die tevens beërzijder is van het Duitse oorlogskerkhof te Ysselsteyn, de ser-

geant-majoor A. van Meeuwen (42) en de burger-identificateur en ex-Korea-vrijwilliger C. van der Borst (45).

Timmermans: „U kunt het geval van pastoor Jansen beschouwen als een zeldzame identificatie. Zelden zijn we zo snel zo heel zeker van onze zaak. Toen wij het telefoonnummer kregen van de politie, zijn we meteen weggegaan. Op die campingplaats vonden we heel snel achter elkaar het hostiedoosje, een bril, een koker, een schedel, een barnsteen sigarepijpje, dat ook in een kokertje had gezeten, en schoenen. Tenslotte de klap op de vuurpijl: Van der Borst haalde uit de droge zandgrond twee tinnen plaatjes die op een stukje leer bevestigd waren. In het ene plaatje was de letter M gegraveerd, in 't andere de J. Initialen die je vooral vroeger heel vaak in de binnenrand van een hoed aantroef. Toen waren we helemaal zeker. Bovendien kwam de postbode langs fietsen. Hij zei: Dat is de bril van mijn pastoor, wis en zeker. Ik zie hem er nog mee lopen, hee?”

Het stoffelijk overschot van de priester werd dezelfde dag nog overgebracht naar de sectiekamer van het oorlogskerkhof te Ysselsteyn en met toestemming van de twee nichten van pastoor Jansen, de enige nog in leven zijnde familieleden, gekist. De zondagmiddag daarna werd Michael Adrianus Jansen alsnog officieel kerkelijk begraven en kon zijn stoffelijk omhulsel worden neergelegd onder de gedenksteen, die te Vierlingsbeek in 1960 voor hem werd opgericht. Gesprekken met vroege parochianen leveren vervolgens een stroom van tegenstrijdige verhalen en verklaringen op. Sommigen zeggen: Ze hebben de pastoor doodgeschoten, maar ze moesten kapelaan Hurkmans hebben. Die deed verzetwerk en was ondergedoken. Weer anderen huidige een geheel andere theorie: in de pastoor zouden SS'ers, na die evacuatie van de heilparochie van Vierlingsbeek naar Maashees en Holthees, belastende papieren hebben gevonden, waaruit onder meer zou zijn gebleken, dat de kerk van de Heilige Laurentius een broeinest van illegaliteit zou zijn geweest. Voor deze theorie is echter weinig bewijsmateriaal te vinden.

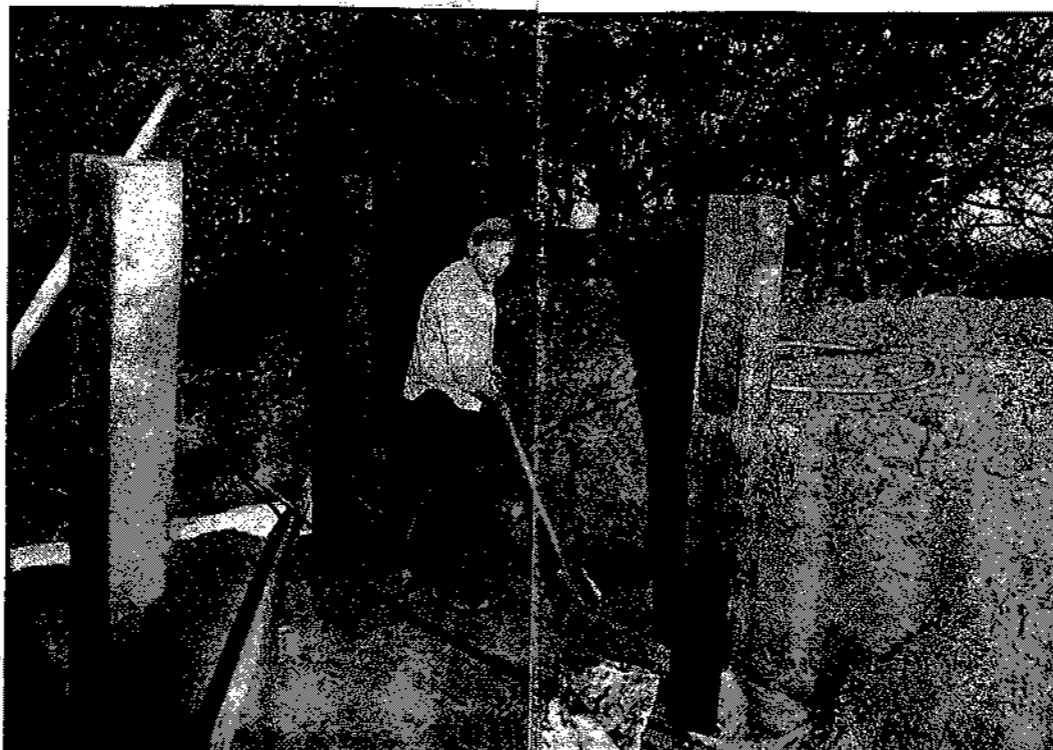
Engelse zender

Nog een andere lezing. In de toren van de kerk zouden ze een Engelse zender hebben ontdekt, die daar was verborgen door kapelaan Hurkmans. Verbolgen SS'ers zouden de toren toen hebben opgeblazen en zich op de pastoor hebben gewroken. Maar ook deze stelling is voor wie de details vergelijkt moeilijk houdbaar. Weer een andere stelling: de Ortskommandant van Vierlingsbeek zou erachter zijn gekomen dat pastoor Jansen verzuimd had zijn drankvoorraad bij de Duitsers te leveren. De SS zou een geheime wijnkelder en een pistool hebben ontdekt, waarna drie dronken soldaten de pastoor zouden hebben meegenomen naar een afgelegen plaats en hem daar hebben neergeschoten. Deze laatste theorie blijkt de werkelijkheid zoals dienaar minste te reconstrueren valt, nog het dichtst te benaderen.

Kapelaan Hurkmans is nu pastoor in Endhoven. Hij zegt dat er „in de loop van de jaren een sterke legendevorming is opgetreden” en vertelt mij het volgende verhaal: „Op 26 september werden we in Vierlingsbeek flink beschoten door de geallieerde artillerie. De Duitsers waren zeer gespannen en ontzettend

Bij het opgraven van het gebeente vond Jan Cremers (olier) snel achtereenvolgende voorwerpen die onmiskenbaar aan de pastoor hadden toebehoord: een hostiedoosje, een bril, een sigarepijpje, een paar medailles.

gevoelig voor elke uiting van pro-geallieerde gezindheid.”

Zijn mededelingen kloppen precies met de officiële geschiedschrijving. Volgens dr. Lou de Jong zagen de geallieerden heel scherp het gevaar van de sterke Duitse troepenconcentraties in Limburg bewesten de Maas en in Midden-Brabant. Immers: als de Duitsers tot de aanval zouden besluiten, bestond het gevaar dat de geallieerde wig, die tot bij Arnhem reikte, maar in de breedte niet verder ging dan de afstand Nijmegen-Den Bosch, zou worden afgeknepen. Er moest door de geallieerden dus naar twee kanten worden aangevallen: naar het oosten en naar het westen.

De aanval in het oosten begon al op de laatste dag in september, maar ze liep spoedig vast op een verrassend verbitterde en hardnekkige Duitse tegenstand. Daar kwam tot overmaat van ramp nog bij dat de herfst van 1944 de natste was die we in jaren hadden gekend. Bruggen en wegen werden door de Duitsers vernield. De moerassen van de Peel vormden een natuurlijke verdedigingsbarrière. Elke hoek grond die op de Duitsers veroverd werd, moest meter voor meter worden gezuiverd van landmijnen. De geallieerden maakten vervolgens — zoals ook bij de voorbereiding tot de Slag om Arnhem — enkele kapitale beoordelingsfouten. Ze dachten dat er bewesten de Maas maar tweeduizend Duitse soldaten lagen; in werkelijkheid lagen er

bijna 25.000 goed geoefende vechtjassen met frontervaring ingegraven in bijna ideale stellingen. Het zou pas december worden voordat de geallieerden uiteindelijk de Maas bereikten.

Bombardementen

Al die tijd werd de bevolking heen en weer gestuurd, van de ene evacuatieplaats naar de andere, vertwijfeld trachtend de bombardementen van de oppermachtige Engelse luchtmacht te ontwijken. Pastoor Hurkmans: „Voor ons in Vierlingsbeek was het germaime tijd mogelijk om door de lintes te komen. Je kon gewoon langs bepaalde binnenweggetjes naar bevrijd gebied fietsen en langs de weg gaan zitten om naar onze eigen Prinses-Irenebrigade te kijken, maar dat was toch wel gevaarlijk. Langzamerhand kwam er in Vierlingsbeek heel wat Duits soldatenvolk te liggen. Allemaal van verschillende onderdelen, die terugtrokken of hergroepeerden. De spanning onder de Duitsers nam met de dag toe, want achter hen lag de SS, die zei: Niet terugtrekken, graven jullie je maar in. Dus het enige dat die jongens konden doen was vechten, tussen twee vijanden in. In het dorp zelf mocht tenslotte niemand meer op straat komen. Omdat ik de zieken moest bezoeken en het contact met de andere parochianen onderhield, kon ik niet binnen blijven. Ik ging

„Meneer pastoor is gelijk met zijn kerk ten onder gegaan. Daar gaat m'n kerk, jongen, zei hij en hij hilde.”

naar de *Ortskommandant*, een SS-man, en zei dat ik een speciale toestemming wilde om over straat te gaan. Hij zei: *Sagen Sie mir: Heil Hitler und gehen sie fort*. Zo simpel was het volgens hem. Voor de goede zaak liep ik dus voortaan de hele dag met mijn hand in de lucht en riep *Heil Hitler*. Later, toen we bevrijd waren, heb ik daar nog eens moeilijkheden mee gehad. Toen ik op straat enkele oud-parochianen tegenkwam, zei ik gewoontegrouw *Heil Hitler* en stak mijn arm omhoog. Maar er stonden Engelse soldaten te kijken en die arresteerden mij onmiddellijk. Het heeft me vreselijk veel moeite gekost om uit te leggen dat ik nimmer had gesympathiseerd met de nazi's of met de NSB.

Die *Ortskommandant* liet me op een keer bij zich komen en zei: Ik wil wijn hebben voor de zieken. Ik moest naar de pastoor gaan, zei hij, want die had vast nog wel iets liggen, in een verborgen hoekje of zo. Ik naar de pastorie dus. Zeg maar dat ik niets in huis heb, zei pastoor Jansen toen. Maar dat accepteerde de *Ortskommandant* toch niet. Dat zullen we dan eens onderzoeken, zei ie. Hij stuurde toen twee soldaten met mij mee. Zeg tegen de pastoor dat ik tien flessen goede witte wijn moet hebben. Ik zei tegen de soldaten, toen ik bij de pastorie was aangekomen, dat ze even buiten moesten wachten. De pastoor begreep dat ie er nu niet onderuit kon. Hij zei: Geef ze die tien flessen maar!

Nou, die wijn was natuurlijk helemaal niet bestemd voor de zieken. Die commandant heeft er zelf flink van gedronken. Dit zijn tot nu toe allemaal feiten, hoor. Ik weet ook nog dat ie van die wijn ontzettend ziek is geworden. Hels kwaad, was ie. Het zal ook geen goede wijn zijn geweest. Hij was zo ziek, dat er verschillende artsen aan te pas moesten komen om hem weer wat op de been te helpen. Omdat ik verbindingsman was tussen de Duitsers en de pastorie, wist ik steeds alles uit de eerste hand. De volgende dag wilde de *Ortskommandant* mij niet te woord staan. De pastoor moest zelf bij hem komen en wel onmiddellijk. Ik zie nog het gezicht van de pastoor voor me. Hij was ontzettend bang. Ik ben nooit aan de weet gekomen wat de *Ortskommandant* tegen hem heeft gezegd of met hem heeft gedaan. Toen ie bij de pastorie terugkwam, zei ie tegen mij, terwijl hij buiten stond en mij met grote angstige ogen aankeek: Zorg dat je wegkomt, ze moeten ons hebben, jou ook. Hij ging zo snel mogelijk naar Maashees, omdat een deel van de parochianen naar dat dorp moest worden overgebracht.

Ik besloot om met het andere deel van de parochie naar Holthees te vertrekken. Dat is ook de reden geweest dat ik het contact met de pastoor ben kwijtgeraakt. Ik ben nog een keer naar Maashees gegaan en heb met hem gesproken. Hij was ontzettend bang. Hij voelde zich echt bedreigd. De *Ortskommandant* was tegenover mij niet eens zo onwelwillend. Ik heb zelfs nog een paard van hem losgekregen, dat we nodig hadden om zieken naar Holthees te transporteren,” aldus de Eindhovense pastoor.

Evacuatie

Volgens hem is er daags na de evacuatie van de parochie een bijeenkomst in Maashees geweest van de pastoors van alle omringende dorpen. Pastoor Jansen verbleef in het huis van de familie van der Heuvel, maar verkaste later — waarschijnlijk ook weer omdat hij zich bedreigd voelde — naar de in hetzelfde dorp gelegen boerderij van de familie Rieter.

Pastoor Hurkmans: „Wat ik over Maashees vertel, heb ik dus van anderen gehoord. De *Ortskommandant* zelf was ook verhuisd van Vierlingsbeek naar Maashees, de pastoor wist dat natuurlijk. Hij had van de kelder van de boerderij van Rieter een eigen plekje, van waaruit hij de zorg op zich kon nemen voor de zieken en bejaarden die daar verbleven. Ook zijn zuster, die huishoudster bij hem was, woonde tijdelijk in die kelder. Wat er verder is gebeurd, weet eigenlijk niemand precies. Voor zover mij bekend, zijn er geen ooggetuigen geweest van zijn arrestatie. Het meest voor de hand liggend vind ik, dat de *Ortskommandant* de pastoor wederom bij zich heeft laten ontbieden en dat hij enkele soldaten opdracht heeft gegeven hem op een stille plek buiten het dorp standrechtelijk te fusilleren. Die theorie klopt in zoverre, dat hij inderdaad gevonden is niet ver van het dorp. Die soldaten zijn misschien niet eens dronken geweest, maar hebben domweg een bevel uitgevoerd en wel op de meest doelmatige wijze.”

Volgens kapitein Timmermans van de Gravendienst is de pastoor verrast door een vuursalvo in de rug, dat hem naar achter deed vallen. Hij heeft dat afgeleid van de achterzijde door een kogelwond.

Pastoor Hurkmans: „Ze hebben vele malen naar hem gezocht. Die helderziende uit Tilburg is er toch niet ver naast geweest destijds. Die zei: Ik zie de pastoor lopen tussen Duitse soldaten op een klein verhard weggetje. Dat weggetje is net breed genoeg om ook voortuigen toe te laten, maar verder is het zo maar een weggetje. De plaats die hij aanwees, was niet ver van de werkelijke plek. Maar ze hebben altijd te dicht bij de Maas gezocht.”

Ontzenuwd

Het verhaal van de zender in de toren wordt door de vroegere kapelaan van Vierlingsbeek ontzenuwd: „Ik heb nooit een zender geplaatst in de toren. Die is er ook door anderen niet neergezet, dat is zo goed als zeker. Dat ze de toren hebben opgeblazen, is ook niets bijzonders. Dat hebben ze in elk dorp gedaan, omdat je vanaf die torens alle Duitse stellingen in de wijde omtrek kon waarnemen. Of ik de naam nog weet van die *Ortskommandant*? Die kan ik me onmogelijk meer herinneren, het is allemaal zo vervaagd. Als de pastoor inderdaad volgens het standrecht is doodgeschoten, moet er ergens nog een of andere besissing op papier zijn gezet. Dat papier is dan of vernietigd of bevindt zich in een of ander Duits archief, waaruit het natuurlijk nooit meer te voorschijn zal komen.”

Vele weken na de verdwijning van pastoor Jansen, toen de streek bevrijd was, kwam Hurkmans erachter dat de *Ortskommandant* exact heeft geweten wat er in de parochie van de Heilige Laurentius omging. „Dat hoorde ik op mijn beurt weer van een Duitse vrouw, wier schip in de Maas voor anker lag. De geallieerden hadden het in de grond geschoten. Die vrouw had veelvuldig contact gehad met de *Ortskommandant*. Zij vertelde mij dingen waarvan ik niet kon begrijpen dat de SS die kon weten. Hebben ze de pastoor eerst gemarteld of keihard verhoord, voordat ze hem doodschoten? Of zijn er anderen geweest?” De Eindhovense pastoor is ervan overtuigd dat de complete waarheid in de zaak van Michael Adrianus Jansen nooit zal worden geopenbaard.

Een ander detail, dat het bijna zeker maakt dat in elk geval de SS verantwoordelijk is voor de dood van de pastoor, komt uit de mond van een van de oud-parochianen, de heer Verdijk. „De pastoor en ik stonden op 27 september in de tuin van Van der Heuvel te Maashees te praten, toen we een vreselijke dreun hoorden. We zagen de prachtige toren van onze kerk in een stofwolk omlaag zakken. Daar gaat m'n kerk, jongen, zei de pastoor en hij hilde. Kort tijd later waren er veel parochianen in het huis verzameld. Toen gaf de pastoor ons de generale absolutie. Kort daarvoor waren er enkele zeer jonge SS'ers naar binnen gestormd. Eruit jullie, hadden ze gezegd. Jullie moeten allemaal weg uit Maashees. De pastoor zei toen dat we er nog maar net waren en dat hij de verantwoordelijkheid had voor de zieken en de bejaarden. Een van de SS'ers ging toen vlak vóór de pastoor staan en schold hem uit en bedreigde hem. Iedereen deed er het zwijgen toe. Dat was de laatste keer dat ik de pastoor heb gesproken. Hij is gelijk met zijn kerk ten onder gegaan. De schuldigen zullen nooit bekend worden. De moordenaar van de pastoor is ook dood. Weet u dat? En dan die holderziende. Weet u wat die heeft gezegd? Ze zullen de pastoor niet eerder vinden dan na de dood van zijn moordenaar.”